

بسم الله الرحمن الرحيم

درس خارج

اصول فقه

جلسه نوزدهم

۹۲/۹/۳

بحث در فروض وجوب تعلم از باب مقدمه مفوته بود. دو صورت را بحث کردیم، بحث امروز صورت سوم است.

۳- صورت سوم

واجب و وجوب، هر دو استقبالی باشند، یعنی وجوب بالفعل نباشد، لکن مکلف می‌داند که اگر قبل از زمان وجوب، تعلم حاصل نشود و احکام واجب عندالوجوب را یاد نگیرد در زمان وجوب آن واجب تعلم احکام آن واجب، میسور نیست و لذا قدرت امتثال هم حاصل نخواهد بود.

مثل کسی که می‌داند هنوز شعبان است و صوم ماه مبارک رمضان هنوز در حق او فعلی نشده است: «فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ»^۱ شهر صوم هنوز نیامده است تا وجوب صوم فعلی شود. ولی می‌داند الان که شعبان است اگر تعلم احکام صوم نکند بعد از ورود رمضان امکان تعلم نیست و لذا باید تعلم کند. در این صورت ثالثه تعلم از باب مقدمه مفوته وجودیه واجب می‌شود. یعنی تعلم از باب مقدمه الوجود است. تنها مقدمه علمیه نیست. باز وجوب، وجوب عقلی است.

۴- صورت چهارم

همان صورت سوم است با این فرق که واجب استقبالی، واجب معلوم بالاجمال است. یعنی اجمالا حالا می‌داند اگر زوال شد احد الواجبین بر او واجب خواهد شد یا صلات جمعه یا صلات ظهر. لذا وجوب فعلی نشده ولی می‌داند اگر زوال محقق شد، به علم اجمالی می‌داند که در زمان آینده احد الواجبین بر او واجب خواهد شد. اگر الان که زمان وجوب نیست، تحصیل علم به احکام آن را واجب نکند و از طرفی می‌داند که جمع بین آنها ممکن نیست یا به لحاظ انتفای قدرت عقلیه یا شرعیه؛ یا شارع نهی کرده که یکی از اینها جایز نیست یا عقلا ممکن نیست، دو فعل هستند که با هم نمی‌توان انجام داد.

پس فرض مسئله چنین شد، علم اجمالی به وجوب یکی از امور در آینده دارد و جمع بین آن امور در آینده ممکن نیست یعنی عمل به احتیاط ممکن نیست. در چنین موردی، در زمان حاضر واجب است که برود یاد بگیرد از باب مقدمه علمیه نه وجودیه.

قبلاً گفتیم که مقدمه علمیه دو جور است:

۱- گاهی علم اجمالی به وجوب واجبی داریم که مردد بین دو یا سه فعل است. و می‌دانیم که در واقع یکی از اینها واجب است. در این صورت واجب است که احتمالات دیگر را هم بجا آورد تا اتیان واجب واقعی احراز شود. این را مقدمه علمیه می‌گوییم منتهی مقدمه علمیه در اینجا مقدمه علمیه به فعل است یعنی فعل است که مقدمه علمیه قرار می‌گیرد.

۲- گاهی مقدمه علمیه فعل نیست، بلکه علم است. مثل همین مورد بالا که می‌داند احد الافعال برای او واجب است. و احتیاط به جمع ممکن نیست، در اینجا علم به واجب واقعی واجب است تا بتواند واجب واقعی را امتثال کند. در اینجا هم وجوب مقدمه از باب مقدمه علمیه است، منتهی نه علمیه به معنای اول، بلکه علمیه به معنای وجوب تعلم و وجوب تحصیل علم است.

در این صورت چهارم چنین مقدمه‌ای فرض می‌شود یعنی وجوب تعلم مقدمه علمیه است به این معنا، خود تعلم حکم - مقدمتاً برای امتثال واجب در زمان وجوب - واجب می‌شود.

تا کنون این چهار صوتی را که بیان کردیم، همه در موارد علم تفصیلی یا علم اجمالی به وجوب واجب بود.

۵- صورت پنجم

صورت خامسه در جایی است که شبهه، شبهه بدویه است، علم به وجوب واجب نداریم، احتمال وجوب واجب می‌دهیم، لکن این شبهه بدویه، شبهه بدویه قبل از فحص در مورد ابتلای به صغرای آن شبهه است.

شبهه این است، ما مبتلا به صغرای آن شبهه شدیم. مثلاً شخصی دارای مال التجاره است اینجا احتمال زکات می‌دهد از باب شبهه وجوبیه بدویه است. در اینجا کبری برای او معلوم نیست،

گرچه صغری برای او محرز است. صغری چیست؟ صغری همین مال التجاره است. کبرا هم وجوب مال التجاره است. وجوب زکات در مال التجاره برای او مشکوک است و شبهه، شبهه بدویه قبل از فحص است.

آیا در اینجا می‌توان گفت تعلم واجب نیست و برائت جاری کند و بگوید زکاتی بر من واجب نیست؟ نه عمل به برائت ممکن نیست.

در اینجا باید یکی از دو راه را انجام داد:

۱- یا احتیاط است.

۲- یا تعلم است. اگر احتیاط ممکن نبود، راه، منحصر در وجوب تعلم می‌شود. آن وقت تعلم واجب می‌شود از باب وجوب عقلی تحصیل مأمّن است. یعنی وجوب تعلم در اینجا شکل دیگری پیدا می‌کند. از باب مقدمه علمیه یا مقدمه وجودیه نیست. بلکه از باب تحصیل مأمّن است.

اینکه می‌گوییم تعلم، از باب تحصیل مأمّن واجب است، به این دلیل است که؛ یا باید قائل شویم علم اجمالی کبیری که برای هر ملتفت به احکام شرعی برای او حاصل می‌شود، علم اجمالی به اینکه واجباتی وجود دارد که باید آنها را انجام دهد. چون این شخص جاهل است و در بدو تعلم است، و لذا احکام شرعیه فراوانی است که هنوز یاد نگرفته است. هنوز تعلم برای او حاصل نشده است تا انحلال به علم اجمالی برای او حاصل شود. اگر می‌رفت و یاد می‌گرفت تعداد زیادی از واجبات را می‌آموخت، علم اجمالی کبیر برای او منحل می‌شد و بعد اگر شبهه می‌شد در این شبهه می‌توانست برائت جاری کند و چون علم اجمالی کبیرش منحل نشده است به دلیل جاهل بودنش و به دلیل علم اجمالی به وجود واجبات فراوان در شرع، لذا باید تن به فحص بدهد یعنی همان تعلم و تحصیل علم کند.

در نتیجه تحصیل علم یا به این نتیجه می‌رسد که یا این عمل واجب است که زکات در مال التجاره باشد. یا به این نتیجه می‌رسد که واجب نیست و لو از باب اصل.

پس یا از باب اینکه چون جاهل است، و هنوز سوال نکرده و یاد نگرفته و علم اجمالی کبیر او به تعدادی از واجبات معلومه منحل نشده است که به قدر آن معلوم بالاجمال هستند، تا آن علم اجمالی اش را منحل کند. ممکن هم هست که یک عده از احکام شرعیه را یاد گرفته باشد، منتهی واجباتی که یاد گرفته در حدی نیست که به اندازه معلوم بالاجمال باشد. می داند که لااقل بیست تا واجب در شرع وجود دارد که او فقط سه تا را یاد گرفته است. مقداری از واجبات را که یاد گرفته است، به تعداد آن معلوم بالاجمال نیست. تا مؤدی به انحلال علم اجمالی شود. علم اجمالی که منحل نیست، پس وجوب تعلم برای او ثابت است. یعنی مأمّن ندارد مگر بعد از فحص، پس فحص بر او واجب می شود تا تحصیل مأمّن کند.

اگر فرض کردیم این شخص علم اجمالی کبیرش منحل شده ولی مع ذالک قائل شویم به اینکه بر اساس حق الطاعه صرف احتمال واجب، منجز است. و فرض را بر این بگیریم که با توجه به جهل و عدم تعلم، خود اصل براءت برای او واصل نیست یعنی علم به اصل براءت ندارد، چون جاهل است.

یکی از نقض های حق الطاعه بر قبح عقاب بلایان همین مورد است، که در این موارد قاعده قبح عقاب بلایان، برای ما وجوب فحص نمی تواند درست کند. در اینجا شخصی که هنوز فحص نکرده و جاهل است، یعنی براءت شرعی برای او واصل نشده است.

در اینجا ترخیص حتی از طریق براءت به او نرسیده و لذا احتمال وجوب می دهد و جاهل است که احکامی وجود دارد. اما این مقدار علم دارد که احتمال می دهد این واجب به او تعلق گرفته است.

چنین شخصی حکم عقل اقتضا می کند به وجوب خروج از تکلیف احتمالی مولا. یعنی اگر آن را بجا نیآورد اطاعت مولا نکرده است. به لحاظ اینکه مولاست و مولا حق اطاعت دارد. در اینجا بر اساس وجوب خروج ذمه از تکلیف باید تحصیل واجب کند.

در موارد شبهه قبل از فحص احد الامرین واجب است یا عمل به احتیاط یا تحصیل مؤمن لازم است.

در فرض‌های گذشته تکلیف معلوم بود ولذا خروج از عهده تکلیف معلوم بود ولی در اینجا خروج از تکلیف معین نیست بلکه تحصیل مؤمن است.